

ЈАСНА Љ. ПАРЛИЋ-БОЖОВИЋ

КРИТИЧКИ ОСВРТ НА РАЗЛИЧИТЕ ПОГЛЕДЕ О ПЕДАГОГИЈИ СРЕТЕНА АЏИЋА

Ајсџиракџи. Сретен М. Аџић био је један од најпознатијих српских педагога. Међутим, српској педагошкој јавности није био довољно познат. У овом раду учињен је покушај да се уради критички пресек гледања на један конперативан начин. Направљена је анализа неких погледа на педагогију Сретена Аџића, па ће се стога неки од њих дати у целости како би њихова аутентичност остала упечатљива.

Кључне речи. Педагог, стваралац, песталоцијанац, конперативна размишљања.

Сретен Аџић је један од најпознатијих српских педагога с краја XIX и почетка XX века. Аутор је више педагошких и других дела и творац најбоље учитељске школе у Србији, Краљевини СХС, односно тадашњој Југославији. Та школа је његово највеће животно дело, настало претакањем његовим умом искреиране теорије у оригиналан практични рад.

Од његове смрти прошло је седам и више деценија, а ми још увек немамо његову научно засновану биографију, нити у целини проучено његово дело. У биографији објављеној још за његова живота, из пера Димитрија Ђ. Димитријевића допуњеној споменици, има доста нетачних и опречних података, а и оцена. На њих је неопходно указати и овом приликом. Пошто су у питању едиције које већини читалаца нису при руци, а реч је о кратким текстовима, неопходно је приказати их у целини. То ће омогућити праћење и процењивање коментара интегралних текстова.

1) С. Станојевић: *Народна енциклопедија*, српско-хрватско-словеначка, Загреб 1925, Библиографски завод д.д, св. I, стр. 96:

Аџић Срећен, професор и педагог (15/10 Сугубина, Левац). Основну школу свршио је у Трстенику, нижу гимназију у Крагујевцу; почео је Богословију у Београ-

ду, па је прешао у Учитељску школу у Крагујевцу, коју је довршио у Београду. У Бечу је походио завод за слепо и слушао предавања на Педагозијуму, затим на Универзитету, где је био ђак Брентијанов најослепљујућег семестара у Лајпцигу, где је слушао Вунта (1882–1889). Професорски испит положио је 1895. Био је учитељ у Кучеву и Трстенику, а после завршених универзитетских студија које је професор и ујавио у учитељским школама у Нишу, у Београду (и у Вишој женској школи, и у Богословији), у Алексинцу и Јагодини. Године 1920. постао је обласни инспектор у Суботици, да би 1921, такође у Суботици, био постављен за професора Више педагошке школе, а 1923. за ујавио у учитељске школе у Вршцу. Пензионисан је 1924. Одликовао се као организатор Учитељске школе у Јагодини, где је подигао велики врх и пољску учионицу. Књижевни рад Ацића обухвата дела: „Ручни рад у мушкој школи“ (1896), „Српска национална школа“ (1891), „Телесно васпитање за учитеље“ (1892), „Увод у науку о васпитању“ (1894), „Учитељеве забелешке- низ примера из васпитачког рада“ (1894), „Телесни развој и гимнастика“, „Васпитање забелешке намењене родитељима и пријатељима српског подмлађа“ (1909), „Кроз васиону, са сликама“ (1910), „Пољска учионица, хигијенско-педагошка установа са 66 слика“ (1924), „Медоносно шибље и дрвеће“ (1924). Ацић је пројектор есепант. Са есепант је превео „Ташине приче малој Јелцици“, „Руски од мамина Сибирјака“ (1923) (Милан Шевић).

У овом тексту непрецизно је наведено место рођења Сретена Ацића. У Левцу постоје два села која у свом називу имају реч Сугубина: Мала Сугубина, која се налази близу манастира Каленица, и Велика Сугубина, која је ближе Црном Врху и Крагујевцу. Ацић је рођен у Малој Сугубини, одакле је његов отац Милан Мачужић, тадашњи свештеник цркве у суседном селу Пољни.

Део текста „... а после завршених универзитетских студија, које професор и ујавио у учитељским школама у Нишу, у Београду (и у Вишој женској школи, и у Богословији), у Алексинцу и Јагодини“ наводи на помисао и закључак да је Сретен Ацић био управитељ још неке од наведених школа, сем оне у Јагодини. Међутим, он је био управитељ само *Мушке учитељске школе у Јагодини*. За његово постављење за управитеља Учитељске школе у Вршцу августа 1923. године, које је било само формално, даћемо објашњење касније и том приликом још једном подсетити на наведени део текста.

И даље, након реченице „Одликовао се као организатор Учитељске школе у Јагодини, где је подигао велики врх и пољску учионицу“ намећу се питања: да ли је писац стварно знао како је стварана Учитељска школа у Јагодини и каква је била; да ли се под „великим вртом“ мисли на школско имање или на школски парк с пољским учионицама; да ли је писац имао у рукама Ацићево дело о томе које, иначе, наводи у попису његових радова; прави ли разлику између организовања и стварања (изградње у тоталитету)? Наиме, организатор доводи у ред — организује некога или нешто, односно оно што постоји, што је већ ту. Стварање је много више од тога. Овде је у питању стварање. Наведимо неколико података.

Када је Законом (од 26. 7. 1898) установљена Мушка учитељска школа у Јагодини... онда је за смештај нове школе била одређена једна стара зграда бившег Окружног начелства са његовом апсаном и коњушницом, а око зграде била је општинска пољана, покривена коровом и баруштинама. Од тога старог и напуштеног здања Сретен Ацић је *створио једну од најбољих српских учитељских школа* (подвукла Ј. П. Б.) коју је посетио чак и један професор са Сорбоне из Париза и коју је бугарско Министарство просвете нарочито проучавало и копирало. Од оне, пак, закоровљене пољане створио је диван украсни врт и у њему подигао угодне пољске учioniце какве нема ни једна школа у нашој земљи. И да није ништа друго учинио, ово његово дело само за себе било би довољно да му обезбеди трајан спомен у историји просвете.¹

Већ прве године по отварању ученици су под неуморним вођењем Ацића преобразили велико, пусто и баровито земљиште крај зграде у градину, воћњак и парк. Љубав Ацића према природи покретала га је и доцније, стално, да школски парк допуњује, тако да је у њему било заступљено све шибље и дрвеће које успева не само у Србији, не само на Балкану, него и у Европи, па и у другим земљама. Доцније је школи придодато и велико земљиште у близини (око 12 хектара) са зградама, и на њему је засновано пољопривредно добро са свим својим гранама („Школско имање“).²

Ацић је још као студент — државни питомац у Лајпцигу — обилазио саксонске школе (сачувана је његова свеска „Из саксонских школа“) и бележио, поред осталог, и све о школским зградама (величини, просторијама, осветљењу, намештају и др.). У вези са изградњом нових школских зграда у Београду писао је о томе у београдским листовима, а и професору Свет. Николајевићу, тада председнику београдске општине, предлажући да се у њима предвиде и просторије за мушки ручни рад. Он је сада са среским окружним инжењером, кога је у Јагодину упутило Министарство просвете, договарао све о преправкама на зградама. То је чинио и пре одласка у Шведску и Норвешку, пре установљења јагодинске Учитељске школе, као њен будући управитељ.

Школа је још на почетку била релативно добро опремљена, јер су у њу пренете све ствари укинуге и београдској Учитељској школи припојене Учитељске школе у Нишу.

Први Наставни план за Учитељску школу саставио је Сретен Ацић (бр. 26 од 23. 9. 1898), а Министарство просвете га је одобрило.³ Тај план је обезбеђивао све што је било потребно за учитељски позив и народни живот. Разуме се да је израда наставних планова захтевала високу стручност (4, 65).

Ацић је сам предлагао избор наставника, а Министарство их је постављало. То су биле најбоље наставничке снаге које је Србија тада имала: Сретен Ацић, Светислав

¹ Извештај Мушке учитељске школе у Јагодини за школску 1933/34. годину, Драг. Ђ. Петровић, Сретен Ацић, стр. 3–4.

² *Десет година рада ВПШ у Београду*, 1934, „Споменица“, В. Младеновић, *Два наша педагога—у спомен Срећену Ацићу и др Душану Раичићу*.

³ МП, бр. 15412 од 4. 11. т.г.

Матић, Лука Зрнић, др Душан Рајичић, Јован Ђ. Јовановић, Влада Ђорђевић, Андра Гавриловић, Емило Цвети, др Драган Петровић, др Живан Ивановић и др. (4, 65).

Борио се и за сталност наставника, што је један од услова за бољи рад, и у томе успевао. На крају прве десетогодишњице у школи су се налазила два наставника од почетка рада школе, један је радио девет година, два по осам, један седам, један шест и два по пет година. Из тог разлога, а и због одушевљења у раду које је Ацић преносио на наставнике, успех у школи био је одличан. Учитељски испит у првих десет година положило је 96,75%, од чега 78% са одличним и врло добрим успехом. За то време понављало је 1,8% ђака, поправне испите имало је 8,25%, а успешно завршавало разред 89,93% ученика. Средња оцена била је врло добра (3,92). Школске 1898/99. и 1901/02. године сви ученици су са успехом завршили разред (4, 65).

Такво је било и владање ученика, иако су на оцену утицале и грешке из интерната.

Поводом 25-годишњице школе, тадашњи директор (пре тога ученик, па професор) др Драгољуб Петровић написао је: „Примајући наставу од људи који су били првокласне наставничке снаге и примерни професори, налазећи се под очинском бригом свога ујравитијеља (подвукла Ј. П. Б.), а снабдевени од државе свим потребама за интензиван духовни рад, млади људи, који су тек после строгог избора примани у школу као најбољи и највреднији ученици, излазили су из завода, после четири године марљивог студирања, са таквом спремом какву би данас и многи факултетлија могао пожелети“.⁴

Ни страни просветни радници који су имали прилику да се упознају са „Сретеновом школом“ нису остали равнодушни. Када су 1916. године немачки учитељи и професори видели школски парк и у њему пет врло лепо уређених пољских учионица, изненадили су се. Они их у Немачкој нису имали ни за малу и болешљиву децу, а овде их виде за здраве и одрасле ученике. Један северноамерички санитарски потпуковник је 1919. године изјавио да је за њега — човека од санитета, то најинтересантније што је видео у земљи.

Због свих специфичности којима је располагала, ова школа се прочула, па су је посећивале најпознатије личности наше земље и многи странци. У књигу посетилаца уписали су се: краљ Петар са престолонаследником Александром (два пута), Андра Ђорђевић, министар просвете, више пута, Јован Скерлић, др Милан Веснић — проф. Велике школе, Јосиф Маринковић — композитор, Стеван Ловчевић, Петар Деспотовић, Јован Миодраговић, Љубомир Протић, Сима Роксандић — вајар, Негосава Трајковић, Љуба Давидовић, епископ Димитрије, др Јован Цвијић, Николај Велимировић, Срђан Будисављевић, Милан Прибићевић и други (4, 66).

Када говори о Ацићу, Светомир Милосављевић посебно истиче његово познавање есперанта. Он је тај језик научио стицајем околности. О томе је Ацићева кћи Нада, тада (1961) игуманија Ана, писала Милосављевићу: „Када је мој брати оишишао 1915. године за војском, налазили смо се у нашој Појовића кућици у

⁴ Драг. Петровић: *После 25 година*, у књизи Јос. Стојановића: *Двадесетипетогодишњица Мушке учитељске школе јагодинске*.

Врњачкој Бањи и убрзо су ушли Аустријанци. Осћала је браћу књижица, уџбеник есјеранџа, и оџац је ђочне разгледаџи и, како није имао књига да чииа, а џражио је разоноду од џеших брига и џуге, он се сџаде занимаџи учењем есјеранџа. Говорио је: 'Ово ми ђомаже да не ђолудим.' Доџније је издао речник и учио је деџу Јове Милијевића и мене. Дошао је у везу са есјеранџистџима и радио је на есјеранџу. Преводио је и исџрављао св. еванђеље Караџићево и џреводио са срџског на есјеранџо наше народне џесме и џословице.“ (4, 66).

Могућност превођења с неког језика на матерњи језик и обрнуто претпоставља добро владање истим. Све што је радио Ацић је радио врло темељно, па тако и ово. Ипак, ово је нешто сасвим споредно и мање значајно од много чега што је Ацић радио и урадио, а што се ретко или чак уопште не помиње.

А ево како се на хрватском говорном подручју тумачи личност Сретена Ацића.

2) *Педагошки лексикон*, приручник за теорију и праксу узгоја у редакцији др Стевана Патакија и других, издат у Загребу 1939. године, овако представља дело Сретена Ацића:

Ацић Сретен (1856–1933), џроф. Више џедаг. школе у Београду и џедагошки џисац. Важнија џедаг. дјела: „Ручни рад у мушкој школи“ (1886); „Срџска национална школа“ (1891); „Телесно васџиџање за учииеље“ (1892), „Телесни развој и гимнастџика“ (1894), „Увод у науку о васџиџању“ (1894), „Васџиџачеве забелешке“ (1909); „Пољска учioniца, хигијенско-џедагошка усџанова“ (1924), „Југословенска национална школа“ (1931). Исџиче се као џедагог — џрактџичар, и џо врским уређењем Учииељске школе у Јагодини. Као дирекџор ове школе џровео је џезину организацију у модерном духу, џако да је служила као узор осџалим учииељским школама у џредраџној Србији. Ацић исџиче да се самим узгајањем може џосџаџи човјеком, џе наглашује џоџребу и корисџи ручног рада. Засџуџник је Песџалоџијево џедагоџије. При крају свога живоџа исџиче се као џрисџаша радне школе, за коју вели да је школа џромаџрања, уџуџивања, умџења, џворења и дружбе.

Овде је Сретен Ацић пре свега професор Више педагошке школе и педагошки писац, али је више него у свим осталим случајевима који су предмет овога разматрања истакнута џегова улога и значај који је имао као управитељ Учителиске школе у Јагодини у организацији и врском уређењу, јер је „џровео џену организацију у модерном духу, џако да је служила као узор осџалим учииељским школама у џредраџној Србији“ (4, 67).

Међутим, не можемо се сложити са тврдњом да се „...џри крају свога живоџа исџиче као џрисџаша радне школе, за коју вели да је школа џромаџрања, уџуџивања, умџења, џворења и дружбе“. У овом духу Ацић је радио као млад учитељ — почетник у Трстенику. „Он се био здружио са својим ученицима (III и IV р. осн. школе), те се као старији џихов друг играо са џима...“ (4, 67). А затим, као државни питомац у Бечу и Лајпцигу, објављује прво своје значајније дело *Ручни рад у мушкој школи, сувремено џедагошко џиџање I* (Београд, 1886), у коме се залаже за школу која ће „образовати човека радна, поштена, паметна, разумна, човека снажна, здра-

ва, крепка, човека умешна, окретна, ведро, предузимљива, заузимљива, истрајна, човека разборита и промишљена, човека свежа и љупка, човека правична и достојанствена, човека патриоту, човека карактерна, једном речи: човека. Права, цела, читава, потпуна човека!“ (*Сјоменица*, 193–194).

Следеће године (1887) објављује друго своје дело под истим именом и ознаком II у *Отаџбини* др Владана Ђорђевића (св. 62–69), које се ни у једној од ових едисија не наводи. За хармонијски свестрани развој „цела човека“ Аџић се залагао читавог свог живота, што се види из свих његових педагошких дела, посебно из оних у којима се обрачунавао са једностраним интелектуализмом хербартоваца, доказујући да је њихова педагогија ненаучна.

О ручном раду Аџић је и даље писао, о чему сведочи његова библиографија, а ручни рад је и један од његових радова (4, 68).

М. Ванилић је свакако имао у виду Аџићеве радове из 1924. године: *Школа рада — школа будућности* („Учитељ“, 1923), *Телесно васпитање и радна школа* („Радна школа београдска“, 1924, стр. 49–52) и друге које је објављивао у „Радној школи београдској“ и другде.

Незаобилазан је у овом разматрању и

3) *Лексикон писаца Југославије*, издат у Београду 1972, I књига, стр. 13–24:

Аџић Срећен М. (Мала Сугубина, 8. XI 1856 — Београд, 9. XII 1933). Псеудоними: Мирољуб, Милољуб, Милун, Сава, Срећен, Реља, Сиријус, Алдебаран, Арктиур, Мил, С-, М-, А-, -р-, -и-, Х-, -ци-, -н-, -ен-, -ц-, -ич-. Отаџ му је Милун Милосављевић, свештеник и учитељ, мајка Клара, ћерка Хаџи Јефимија Појовића, свештеника врњачког. О. шк., под презименом дедине Мишиле Аџићин — Аџић свршио у Трсенику (1868), нижу гимназију у Крагујевцу (1868–1872), први р. богословије у Београду (1872–1873), први р. Учитељске школе у Крагујевцу (1873–1874), остале у Београду (1880). Учествовао је као ђак у ђачким демонстрацијама „Црвено барјаче“ у Крагујевцу. Био учитељ у Кучеву, Звижду, Трсенику. Као државни школомац студирао у Бечу (1882–1886) и у Лајпцигу (1886–1889). Професор и директор Учитељске школе у Нишу, Више женске школе и Богословије у Београду, Учитељске у Алексинцу и Јагодини. Провео је три месеца 1898. у Шведској, Норвешкој и Данској. 1920. је обласни инспектор у Суботици, 1921. професор ВПШ у Београду, 1923. управитељ Учитељ. шк. у Вршцу. Пензионисан је 1924. Одликован орденом св. Саве V реда (1898), IV реда (1903) и III реда (1907). Бавио се књижевнишћу и педагогијом. Штампао је песме (Просветио, просветио, Лей ли ће бити дан), педагошке приповетке (Билјина душа). Сарађивао је у листовима и часописима: Учитељ (1882, 1887–1890), Одјек (1886), Босанска вила (1891, 1908, 1910), Ново време (1892–1901), Школски лист (1893, 1896, 1898), Дело (1895, 1896, 1898, 1903, 1905, 1906, 1908, 1912, 1914), Школски одјек (1897, 1902), Дневни лист (1897), Тежак (1898, 1899, 1908, 1911, 1914, 1924, 1927–1932), Бачванин (1898, 1899), Ручни рад (1898), Педагошки зборник (1899), Летопис МС (1901), Трговински гласник (1904–1907, 1921–1926), Слога (1905–1913), Самоуправа (1906–1908, 1926–1928),

Нова школа (1907), Српска школа (1907), Нова искра (1907), Голуб (1908, 1911, 1912), Народне новине (1908, 1909), Народ (1910, 1911), Слобода (1912, 1913), Земљорадничка задруга (1921, 1929), Гласник Министарства пољопривреде и вода (1925–1927, 1930–1932), Народна одбрана (1927, 1930), Просветни гласник, Васитијач, Училијски календар, Отаџбина, Нови београдски дневник, Народни покрет, Осврт, Законитост, Школски алманах, Пчелар, Млади задругар, Пољопривредни гласник, Невен и Српче. У рукојису су му остала дела: Афоризми, Из школског јарка, и Рајне белешке.

Библиографија — Билчина душа, јрић. Бг 1926. Преводи са есперанто: Мамин Сибирјак, Тајине јриче малој Јелцици, Бг., 1923.

Литература — Ј. Беловић-Бернацковска: „Из педагозије“, „Васитијачеве забелешке“, Босанска вила XXV, 1910, 229; Д. Ђ. Димитријевић, „С. М. А“, Школски покрет I, 1921, 225–247; А, С.М. А. „Училијеве забелешке“, Покрет I, 1924, 58–59; Д. Ђ. Пејровић, „С. М. А“, Народна просвета, 24. XII 1933; Ј. Ђ. Јовановић: „С. М. А. и национализам“, Училиј, 6, 1934, 481–484; В. Младеновић, „Два наша педагога“, Сјоменица десетогодишњице рада ВПШ у Београду 1924–1934, Бг. 1935, 191–197; Д. Ј. Јовановић, Идејни развјетак педагозије у Срба од 1918–1938. с освртом на јретходно доба, Педагошка Југославија, Бг. 1939, 4–29; Д. Ђ. Димитријевић, „Живој и рад С. А. (1856–1933)“, Сјоменица, Јагодина 1939, 2–25, исти: „Библиографија, јојис штаманих радова СА“, Сјоменица, Јагодина 1939, 26–32; С. Тохол, „С. М. А.“, ГПДХХ, 1939, 100–107; исти „С. М. А.“, Народна одбрана XIV, 1939; Сл. Нешковић, „С. А., васитијач, педагог и научник“, Политика, 16. X 1939; „С. М. А.“, Сјоменица у славу училијева..., уредно М. Ристић, Јагодина 1939, 142 (З. П. Јовановић).

Из наведеног је немогуће не приметити многобројност готово свих псеудонима које је Ацић користио за своје краће, мање значајне радове, као и попис листова и часописа у којима је објављивао своје радове. На основу тога се може лако закључити да је био врло плодан писац. Међутим, библиографије његових радова овде и нема. Ако се мислило да у овом лексикону треба да буду наведени само радови из такозване лепе или чисте књижевности и они који имају и такву вредност, требало би да их буде најмање десетак. Из наведене коришћене литературе се види да је приређивач имао у рукама попис Ацићевих радова. Поред наслова две наведене песме *Лей ли ће бити дан* и *Просвета* (погрешно наведена!) стоји „песма у прози“, као што, на пример, код *Кукурек се разговара* и *Живој* стоји „бајка“, *А да њега није било* — приповетка, итд. Такви радови су и *Звони, устајте, Свадебни дани у вршу* и др. Свакако је овде требало уврстити и *Васитијачеве забелешке*. „Неки огледи из тих књига показали би да није претерао Пера Тодоровић, један од највећих српских публициста, када је *Училијеве забелешке* назвао ’бисерним зрном’ у нашој књижевности, а можда ни др Никола Ђорић кад је у њима гледао ’најлепшу епопеју новој школи и новом учитељству...’ ’Летопис Матице српске’ препоручује ту књигу јер су у њој живи примери, те се осећа, читајући их, ’како из такве шко-

ле провејава нека блага струја која нас испуњава нежном питомином и симпатијом“, итд.

Оно што се из *Лексикона* никако не подудара са Сретеновим тачним биографским подацима јесу имена Сретенових родитеља. Отац Сретена Ацића је Милан Мачужић, свештеник, а мати Сава (овде Клара).

Даље, „Црвено барјаче“ нису ђачке, него радничке демонстрације у којима су учествовали и ђаци Учитељске школе. У „Споменици“ Сретена Ацића и чланку Миодрага Матића⁵ пише да је и Ацић учествовао у тим демонстрацијама. „Црвено барјаче“ је догађај из фебруара 1876. године, а Ацић је још октобра 1874. године, као ученик II разреда, искључен из Учитељске школе. Полагао је испит за привременог учитеља и као такав радио је од 1875–1877. године у Кучеву (4, 376–380).

У даљем тексту као место Ацићевог учитељевања наводи се и Звижд. Тако се зове област у средњем току Пека у којој је главно место Кучево.

Овде је прави тренутак за компарацију Шевићевог текста са почетка овога рада „... које професор и ујравитељ...“ са Јовановићевим текстом „*професор и директор Учићелске школе у Нишу, Више женске школе и Богословије у Београду, Учићелске у Алексинцу и Јагодини*“. Желећи да дотера Шевићев текст, З. П. Јовановић је изоставио Учитељску школу у Београду, изоставио заграду и ето шта се догодило — Ацић је директор свих наведених школа!

На почетку рада је, такође, учињена извесна напомена у погледу Ацићевог постављења за професора Учитељске школе у Вршцу, где је речено да је оно било формално.

Својевремено је Светомир Јовановић, иначе аутор више чланака о С. Ацићу, тражио од Учитељске школе у Вршцу податке о Ацићу као управитељу те школе. Одговорили су му да у њиховој архиви немају никакав податак о томе. Потом је Милосављевић ступио у везу са мати Аном, Ацићевом кћерком Надом, да му, уз остало, каже шта о томе зна. Ево дела из њеног писма: „... *Буде отац премештен 1921. у Београд за нову основану Вишу педагошку школу за професора и ту га зајекне време по годинама за пензију. Но, због ранга по заслужи његовој нису га хтели пензионисати као професора, већ учине само једну формалност — да оде на ујражњено место у Вршац да прими дужност као ујравитељ учии. шк. вршачке, да буде назван и буде као такав пензионисан, и одма преда дужност новом ујравитељу кога су поставили. Не бих знала колико је дана био тамо, али можда 5 или 10 свега*“. (4, 71).

У Архиву Југославије (Београд) налази се Ацићева молба за регулисање пензије⁶ у којој он, поред осталог, наводи:

г) *Подносим под */4 две својеручне моје изјаве да сам још на акту о саопшћењу мог пензионисања изјавио да ћу ситално ситановати у Београду, из кога се ни ја, ниши моја породица нисмо ни селили у Вршац, поштио сам осам дана, цело време од*

⁵ Социјалистички клуб ћака јагодинске Учићелске школе, у: Настава и васпитање, 1963, бр. 5–6, стр. 196.

⁶ А. Ј, 64, 133–59–1944.

постављења, провео на боловању, по допустима, у Београду, а и стога ћу стиановати у Београду што у Краљевини нигде немам своје куће.

Учтив

Срећен М. Ацић

Пензионисани управитељ Учитељске школе

Стианујем у улици: Тоилчин венац 6, партер.

На основу овога можемо закључити да нам претходна напомена, објашњење Наде Ацић, као и наведени документ, потврђују да је постављење Сретена Ацића за управитеља Учитељске школе у Вршцу заиста било формалне природе.

Податак да је Ацић три пута био одликован орденом светог Саве сведочи о томе да је његов рад био високо цењен.

4) У Енциклопедији Југославије (издање на ћирилици, Југословенски лексикографски завод, Загреб 1983), на страни 388, овако се тумачи лик Сретена Ацића:

Ацић Срећен, педагог (Мала Сугубина, код Рековца, 15. X 1856 — Београд, 9. XII 1933). Учитељску школу свршио 1880. у Београду, студирао од 1882–89. у Бечу и Лајпцигу, дипломирао 1895. Био управитељ Учитељске школе у Свештозареву (Јагодини). Поборник васпитања у духу српског, касније југословенског национализма. Држећи се Сенсеровог схватања еволуције, сматрао да ће национализам преко алтруизма прећи у космополитизам. Као непријатељ социјализма, од својих је ученика добио надимак Абдул Хамид. Преводио децје приче с руског и есперанто.

БИБЛ.: „Ручни рад у мушкој школи“, Београд 1886, „Српска национална школа“, Београд 1891, „Увод у науку о васпитању“, Београд 1892, „Телесно васпитање“, Ниш 1892, „Учитељеве забелешке“, Ниш 1894. и Београд 1924, „Васпитачеве забелешке I“, Београд 1909; „Кроз васиону“, Јагодина 1910, „Пољска учионица, хигијенско-педагошка усџанова“, Београд 1924, „Медоносно шибље и дрвеће“, Београд 1924, „Лековите биљке Југославије“, Београд 1930, „Одбир најмедоноснијих биљака Југославије“, Београд 1932 (Р. Миц.).

Ацић је дипломирао 1889. године у Лајпцигу. Од септембра те године он је предавач Учитељске школе у Нишу, одакле се пријавио за полагање професорског испита. Сем врло запаженог рада у школи и јавном животу Ниша, из библиографије се види да је Ацић у то време објавио и неколико својих дела. Можда је зато одлагао полагање професорског испита који је маја 1895. положио са одличним успехом. Нишка Учитељска школа је укинута и припојена београдској, са седиштем у Београду.

За податак — реченицу „Био управитељ Учитељске школе у Свештозареву (Јагодини)“ важи коментар Шевичевог текста у едицији под 1).

Ацић јесте поборник васпитања у духу српског, а касније југословенског национализма, али у позитивном смислу, у смислу патриотизма, љубави према своме народу и својој домовини, без мржње према другим народима. Начин на који је образложена ова Ацићева карактеристика наводи, пак, на потпуно опречан утисак.

Доказ за то је истицање: „*Као нејријател социјализма, од својих ученика добио је надимак 'Абдул Хамид'*.“ Вероватно је да су постојали изузеци међу ђацима чије се мишљење подударало са цитираном констатацијом, међутим, огромна већина сигурно се с тим није слагала, укључујући и оне који су са Ацићем имали „сукобе“ (на пример, Воја Младеновић и др.).

Просто је невероватна чињеница да је овде приметно игнорисана Ацићева вредност и значај. Да ли је реч о негативном ставу према нашем педагошком наслеђу, о личном негативном односу према Ацићу или о настојању да се буде „у духу“ политичког тренутка, остаје на читаоцима да сами закључе.

Овде је, такође, неопходно било споменути преводилачки рад са есперанта, без обзира на то што се сматра маргиналним. Па да ли је есперанто језик националиста (у негативном смислу) или је то међународни (интернационални) језик?

5) *Педагошка енциклопедија* (редакција: Завод за уџбенике и наставна средства Београд, Школска књига — Загреб, Свјетлост — Сарајево, Републички завод за унапређење, васпитање и образовање — Титоград, Завод за издавање уџбеника — Нови Сад 1989) на стр. 3. овако пише о Сретену Ацићу:

Ацић Сретен (1856–1933) учитељску школу похађао је у Крагујевцу и Београду. Био је учитељ, а потом је као државни питомац боравио у Бечу, где је упоредо са проучавањем педагошког рада са слепим похађао курсеве педагошких наука у бечком Педагогијуму и на универзитету у Лајпцигу, где слуша предавања В. Вунта (експериментална психологија). Неколико месеци провео у Шведској и Норвешкој ради проучавања наставе ручног рада и гимнастике. Године 1898. постаје управитељ Мушке учитељске школе у Јагодини, где остаје до 1920. године, потом је школски инспектор и професор Више педагошке школе у Београду. Био је противник и критичар хербартовске педагогије у Србији. Његовом заслугом Учитељска школа у Јагодини представљала је узорно интернатски уређену школу. Написао је већи број педагошких радова: „Ручни рад у мушкој школи“ (1896), „О српској националној школи“ (1891), „Телесно васпитање“ (1892), „Увод у науку о васпитању“ (1894), „Учитељеве забелешке“ (1894), „Васпитачеве забелешке (1909)“ (в. Т.).

Нетачан је податак да је Ацић „*неколико месеци провео у Шведској и Норвешкој ради проучавања ручног рада и гимнастике*“. Ацић је ручни рад добро проучио и теоријски и практично за време боравка у Бечу и Лајпцигу. Још тада је објавио своја два дела — *Ручни рад у мушкој школи. Сувремено педагошко ишћање I* (Београд, 1886) и следеће године (1887) друго — расправу под истим насловом и ознаком II у *Отаџбини* др Владана Ђорђевића (св. 62–69). Ово друго дело се ни у једној од ових едиција не наводи, као да не постоји. У Лајпцигу је завршио и курсеве за ручни рад који су одржавани за немачке учитеље. У то време он о томе води живу преписку са др Ото Соломоном, директором Института за ручни рад у Насу (Шведска), са др Јозефом Урбаном, директором Центра за ручни рад у Бечу, и са др Ваедемаром Гецеом, директором таквог центра у Лајпцигу (код њега је завршио курсеве за картонажу, дрворез и рад са лимом). У то време је успео да од Министарства про-

свете обезбеди средства и набави три збирке модела ручних радова, две из Лајпцига, а за шведски слојд (обрада дрвета) из Беча. Оне су у пролеће 1889. послате Министарству просвете и касније излагане по Србији.

Пре одласка у Шведску и Норвешку, Ацић је председник удружења за ручни рад. Он је основао прву школску радионицу у Србији (при Учитељској школи и вежбаоници у Алексинцу), држао предавања о ручном раду, писао чланке.

У Шведску и Норвешку Ацић одлази крајем маја 1898. године са задатком да као будући управитељ учитељске школе, која ће се основати у Јагодини, *проучи тамошње учитељске и основне школе*. У Шведску је, ради проучавања ручног рада и шведске гимнастике, Министарство просвете, на Ацићев предлог, упутило Јована Милијевића, учитеља вежбаонице. Он је требало да као будући учитељ вежбаонице у Јагодини те предмете у Учитељској школи предаје хонорарно.

О овоме пише и др Драгољуб Петровић, директор Учитељске школе у Јагодини, у некрологу Сретену Ацићу: „*Да би се јагодински завод одмах при оснивању ставио на практичну и модерну основу, министар просвете послао је младог педагога у Шведску и Норвешку, у две далеке, али просвећене земље, чувене са добре организације својих основних и учитељских школа, да тамо, на лицу места, ујозна њихову наставу и њихово унутрашње уређење. С њим је отишао и алексиначки учитељ Јован Милијевић да проучи наставу ручног рада и гимнастике (подвукла Ј. П. Б.), како би по повратку могао предавати ове предмете у јагодинској школи на стручан начин*“ (Извештај Мушке учитељске школе у Јагодини за 1934. год.)

У Архиву Србије, у Протоколу Министарства просвете за 1898. годину, под бр. 8231 15/В стоји: „*Министарство просвете издаје Срећену Ацићу, професору, објаву у виду уверења да као изасланик овог Министарства пуштају се на страну у циљу научног истраживања*“; бр. 8232: „*Истио за Јована Милијевића*“; бр. 8786 од 29/ В: „*Министарство иностраних дела јавља да је отишавник полова шведског посланства у Берлину обећао поддејствовати код шведске владе да иде на руку Срећену Ацићу и Јовану Милијевићу на проучавању школа*“ . О томе има још података.

У Шведској је Ацић провео месец дана, у Норвешкој две недеље и неколико дана, у Данској непуна два месеца.

Из онога што је на почетку речено о Сретену Ацићу и Учитељској школи у Јагодини свакако се може закључити да није оправдано његову заслугу свести на интернатско уређење те школе, иако је оно „узорно“. То је била узорна школа у сваком погледу, европских размера за оно доба.

Шта се о њему писало и говорило

Овде је неопходно избећи понављање текстова наших познатих педагога који су на разне начине писали о Ацићу, а о којима је већ понешто речено. То су текстови Милана Шевића у „Учитељу“, затим, позната полемика Ацић — Окановић, о којој је такође било речи, текстови по педагошким енциклопедијама и педагошким речницима итд. Интересантан је податак да ни у најновијем, допуњеном издању *Педагошке енциклопедије*, у редакцији Поткоњака и Шимлеше, име овог великог педагога

није нашло своје место. Није, онда, изненађујућа чињеница што га нема ни у текстовима савремених часописа који су данас актуелни. Овде изузимамо текст Синише Стојановића са Учитељског факултета у Врању који је дао изванредан допринос упознавању лика Сретена Ацића, поготову зато што о њему говори на специфичан начин у односу на оријентацију чији Ацић није био припадник.

У „Просветном гласнику“ бр. 7 (1902), на стр. 27–29, Војислав Бакић је, као министарски изасланик, поднео извештај о Учитељској школи у Јагодини. Извештај се тицао уписа у први разред. Сваке године школа је уписивала по двадесет државних стипендиста, уз још десет оних који су се школовали о сопственом трошку. Било је врло актуелно уписати се, па је стога вршен веома строг избор.

Кандидати су, пре свих услова, морали да задовоље успехом, одличним или врло добрим, постигнутим у претходном школовању. Др Благоје Марковић описује строгу селекцију ученика и поједине пишчеве утиске са уписа у Мушку учитељску школу јагодинску почетком XX века: „Најпре је извршен лекарски и музички преглед кандидата. На овај први полагала се веома велика пажња, те је био врло детаљан и савестан. Музички преглед састојао се у 'пробању гласа' и певању једне црквене и једне световне песме...“ (3).

Године 1902, по положеном учитељском испиту који је обухватио писмени, усмени и практични део, школу је завршило прво коло ученика. Утицајни српски педагог Војислав Бакић, задужен да надгледа учитељски испит зрелости матураната првог кола јагодинске Учитељске школе, у извештају Министарству просвете написао је: „Господин Ацић је био некад државни питомац у крагујевачкој Учитељској школи, која је такође била интернатски уређена, па је и сам искусио и запамтио добре и рђаве стране онога интерната, те је гледао да у овом новом заводу избегне мане оне прве школе. Он је ово обећао у својој беседи при свечаном отварању школе. И он је, као што се сад види, своју реч и одржао!

У овој школи обрађено је више пажње на практичну примену онога што се у њој учи. Најважнија је овде примена педагошке теорије у школском раду. Ученици се на то навикавају кроз сва четири разреда...

На друго место долази примена природно-математичких наука на пољопривредне и друге ручне радове. Стога се може очекивати од ученика да ће они доцније, као учитељи, један део слободног времена употребити на оне корисне радове, нарочито у школским баштама, те ће тако помагати и материјалну културу у својој средини.

Последње се огледа у лепом понашању ученика и њиховом слободном кретању у школи и ван ње. Овоме је припомогло не само слободно дружење, него и заједнички рад у њиховом друштву „Узданица“ и вечерње забаве које они често приређују и за ширу публику“ (1, 97).

Споменућемо и дело Оливера Ђорђевића *Сретен Ацић и његова породица* у издању манастира Враћевшница 2001. године.

Аутор је, сасвим сигурно, имао добру намеру да изда пристојну монографију. Добио је књижицу доиста препуну података који су у вези са детињством, младости, али и зрелим добом Сретена Ацића. Но, ово се дело, на жалост, не може похва-

лити озбиљнијим увидом било у живот, било у рад С. Ацића. У њему преовлађује новинарски стил писања, са великом дозом аматерског изражавања. Овде се првенствено мисли на много цитата којима се не зна извор, или, уколико је извор наведен, то је углавном учињено на врло непотпун начин. Врло је често у фусноти наведено име или презиме аутора без издавача или без године издања. Затим, не постоји списак литературе која је у истом коришћена, мада на крају књиге стоји списак рукописа који су похрањени у манастиру Враћевшница. Аутор је, очигледно, сматрао приоритетнијим навести тај списак грађе у односу на „адресу цитата“ коришћених у овом делу, која је, с обзиром на тему проучавања, морала имати озбиљнији карактер. Дело такође располаже мноштвом фотографија, добијеним из манастира Враћевшница, и то уједно представља његову основну вредност.

У сваком случају, монографија представља својеврстан допринос радовима о Ацићу, ако ни у чему другом, а оно у сагледавању негативности које писање детаља из живота и рада овако озбиљног педагога има, те такве поступке треба избегавати. Ово је, наравно, његова секундарна вредност.

Аутори који су о Ацићу писали већ су споменути. Но, неопходно је констатовати да се о мало ком српском педагогу високог ранга, какав је био Ацић, мање писало и говорило. Поред поменутих текстова по педагошким часописима, једино веће дело од значаја јесте рад проф. др Велизара Недовића у Краљеву, који на крајње концизан, егзактан и несвакидашње квалитетан начин говори о једном значајном домену педагошког практичног рада под називом „Педагошки огледи Сретена Ацића“. Посебан акценат овде је стављен на практичну делатност Сретена Ацића у виду тзв. „практичних огледа“. Из пажљивог проучавања овог дела може се, чак, назрети намера професора Недовића да Ацића промовише у пионира својеврсне педагошке практичне делатности у Срба. Неопходно је овде истаћи да је управо захваљујући професору Недовићу тема овог рада добила свој назив и почетне смернице. Идеја је заиста била жива и адекватна, нарочито због „огромне необрађене грађе“ Сретена Ацића, о којој нико до сада није писао. Ипак, и поред многобројних текстова о Сретену Ацићу који су у вези са теоријом или праксом, сасвим се слободно може тврдити да овај педагог до сада није имао свог биографа, односно аутора који би писао о његовом комплетном делу (изузимамо *Педагошке огледе*, јер су они само део његове педагошке делатности, и то практичне — Ј. П. Б). Тако је писано о осталим српским педагозима, као што су: Јован Миодраговић (*Педагошки погледи Јована Миодраговића*, такође написани руком и умом *Велизара Недовића*), затим Војислав Младеновић (*Педагошки погледи Војислава Младеновића, Љубице Радулашки*), итд.

Занимање за педагошке идеје Сретена Ацића после његове смрти

Изузимајући поменуто дело великог значаја о практичном раду Сретена Ацића, настало из пера Велизара Недовића 1998. године, после Ацићеве смрти није објављена ниједна књига о њему. Међутим, када су у питању публикације као што је поменута монографија *Сретен Ацић и његова породица*, аутора Оливера Ђорђеви-

ћа, и многобројни текстови по педагошким зборницима и часописима, њима се већ наша педагогија може похвалити. Навешћемо само неке од њих који завређују посебну пажњу, а који су објављени после његове смрти.

Сретен Динић је у „Учитељу“ од 1939, бр. 2–3, написао интересантан текст *Срећен Ацић и Михајло Аврамовић*.

У оквиру и за данашње време актуелне књиге Живојина Ђорђевића *Историја васпитања у Срба*, објављене у Београду 1958. године, своје место је нашло и дело Сретена Ацића. У јагодинском часопису „Нови пут“ Оливер Ђорђевић је 1993. год. објавио текст *Срећен Ацић и јагодинска Учитељска школа — два живота у једном*. У истом јагодинском „Новом путу“ од 1993. године Живољуб Лазаревић објављује диван текст који озбиљно разматра педагошку делатност Сретена Ацића: *Јагодина чека факултети*. Јефтић Д. и Токић С. су, у оквиру светосавске теме, завештали Историјском архиву у Јагодини текст *Срећен М. Ацић — његов живот и рад*. Лазе Милинко (Београд, 1931) у оквиру „Споменице једне учитељске генерације“ (1921–1931) веома се дотиче лика и дела Сретена Ацића у тексту под називом *Срећен Ацић*. У часопису „Настава и васпитање“, бр. 5 (1993), објављује се занимљив текст *Педагошке идеје Срећена Ацића*. У „Учитељу“, бр. 2–3, издатом у Београду 1939. год., Милић Мајсторовић у рукопису дарује текст под називом *Педагошки лик Срећена Ацића, 1856–1933. год.* У библиотеци Учитељског факултета у Јагодини налазимо текст Благоја Марковића *Ђачке усјомене из јагодинске Учитељске школе*, објављен 1970. године, у сигнатури 17.077. У тексту Јелене Милић-Гацић и Олге Јаћимовић такође су обухваћени подаци који се тичу овог нашег великог педагога. У часопису „Настава и васпитање“, бр. 3 (Београд) Светомир Милосављевић објављује текст *Неки нови подаци о Срећену Ацићу*. Исти аутор је такође радио и дипломски рад на тему *Педагошки рад Срећена Ацића*, који се може наћи на Филозофском факултету у Београду, на Одсеку за педагогију, бр. 4.569. Објављен је 1964. године. Мишић Живојин је у оквиру текста *Моје усјомене* 1990. године у Београду писао о Ацићу. Цветко Поповић је свакако био међу првим ауторима који су писали о Ацићу након његове смрти у оквиру текста *Правила и уједињења за ученике Мушке учитељске школе јагодинске* (Београд, 1971). Драгутин Прокић, такође у оквиру текста *Усјомене једног учитеља*, 1965. године у Београду, после Ацићеве смрти, пише о њему. Љубомир Протић у *Ојшћој педагозици* (1924), Чедомир Попов и други у *Историји српског народа* (1994), Љубица Радулашки у *Педагошким мислима Војислава Младеновића* (1982), Спасић Владимир у *Уводу у нову педагогику и савремено васпитање* (1928) у оквиру различитих области проучавања дају места и Срећену Ацићу. Живомир Спасић у јагодинском часопису „Нови пут“ 1933. године објављује текст *О Срећену Ацићу с љубављу*. Од млађих аутора свакако је најзапаженији већ поменути текст Синише Стојановића, објављен у Врању 2003. године под називом *Срећен Ацић и немачка хербаријовска педагогија*, у: Зборник радова Учитељског факултета у Врању, књига X, Врање 2003.

Литература

- Бакић Војислав, *Извештај министарског изасланика о Учитељској школи у Јагодини*, у: „Просветни гласник“, бр. 1, 1902.
- Ђорђевић Оливер, *Срејен Аџић и његова породица*, Манастир Враћевшница, 2000.
- Марковић Благоје, *Бачке усјомене из јагодинске Учитељске школе*, рукопис, Библиотека Учитељског факултета у Јагодини, 1970.
- Милосављевић Светомир, *Неки нови подаци о Срејену Аџићу*, Настава и васпитање, бр. 3, Београд 1969.
- Милосављевић Светомир, *Педагошки рад Срејена Аџића* (дипломски рад на Филозофском факултету у Београду, Одсек за педагогију, бр. 4 569; налази се у библиотеци Филозофског факултета), Београд 1964.
- Недовић Велизар, *Епоха основне школе*, у: „Обележја“, Приштина.
- Недовић Велизар, *Педагошки огледи Срејена Аџића*, Јагодина 1988.
- Спасић Живомир, *Ушлицај покрета Светозара Марковића на побуне средњошколске омладине у Србији 70-тих година XIX века*, сепарат, Јагодина 1978.
- Историја селиш*, I том, Београд 1964.
- Сјоменица у славу учитеља, професора, директора, педагога, научника, народног просветитеља од захвалних му ученика и поштовалаца*, Јагодина 1939.
- Цвијић Јован, *Насеље српских земаља*, Београд 1903.

JASNA L.J. PARLIĆ-BOŽOVIĆ

ESSAI CRITIQUE SUR LES DIFFÉRENTS POINTS DE VUE AU SUJET DE LA PÉDAGOGIE DE SRETEN ADŽIĆ

R é s u m é

Sreten Adžić est l'un des pédagogues Serbes les plus connus, de la fin du XIXe siècle. Il est l'auteur de nombreuses d'oeuvres principalement pédagogiques, et le fondateur de la meilleure école d'instituteurs en Serbie, qui alors appartenait au Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, l'ancienne Yougoslavie.

Cette école, qui est son chef-d'oeuvre, est née d'une mise en pratique de la théorie qu'il avait à l'esprit.

Plus de sept décennies se sont écoulées depuis sa mort, mais il n'existe pas à ce jour de biographie scientifiquement fondée, ni une analyse profonde de son travail.

Ceci est une modeste contribution dans le but d'éclaircir les divergences des différents points de vue sur l'oeuvre de Sreten Adžić.

Mots clés. Sreten Adžić, L'École normale de Jagodina, Instituteur, Pédagogue, Praticien, Travail manuel, Éducatifs du travail, Héritage pédagogique, Valeurs, Importance.